

KUTSZEGI CSABA

Duende, az ihlető démon

■ FURIA; NOSTRADAMUS ■

A Tánc Világnapja alkalmából rendezett III. Táncfesztiválon két külföldi együttes lépett fel a Nemzeti Táncszínházban (Frenák Pál „nemzetközi” társulatát joggal-örömmel magyarnak számítjuk). Bár a Nuevo Ballet Español és az Astra Roma Ballet nem reprezentálja az európai táncművészet egészét, a látottak alapján mégis elmondható: mindkettőjük produkciója azt bizonyította, hogy a nemzetközi táncélet alkotói a magyar koreográfusokhoz hasonlóan keresik útjukat.

A spanyoloknak a tánc történetben úttörő szerepük volt abban a folyamatban, amelyben egy néptáncból attraktív, drámai színpadi tánc alakult ki. Nem véletlenül: övék a flamenco, amely a színpadi táncá alakulásnak talán a legjobb alapanyaga volt. A szó – amelyről ma már a világon mindenhol a táncra asszociálnak – eredetileg sevillai cigányt jelentett, később bővült a jelentéstartalma a népcsoportra jellemző táncok gyűjtőfogalmává. Legalább nyolc-tíz különböző tánc tartozik ide, mindegyikben megfigyelhető az andalúziai cigány és a mór–arab hatások keveredése, s valamennyire jellemző az ének-, taps-, majd a későbbiekben a gitárkíséret. Fontos ismérv még a rögzített alaprítmus, amely végig változatlan marad, ez nyújtja az ellenhangsúlyok, az improvizációk, a szabadon kitalálható és alkalmazható új lépések ellenpontját. A flamenco egyik lényege éppen az, hogy az adott alaptörvényt az előadónak meg kell kísérelnie egyéni megoldásaival áthágni. Ez a két ellenpont – a törvény betartása és a mellőzésére késztető egyéni ambíció – tartja állandóan fokozódó, robbanás közeli feszültségben a flamenco hangulatát. A spanyolok ezt úgy fejezik ki, hogy – megfogalmazásuk szerint – a táncnak *duendéval*, azaz ihlető démonnal kell rendelkeznie.

Carlos Rodríguez a Furiában

Koncz Zsuzsa felvétele

Jelenet a Nostradamusból

Dusa Gábor felvétele

A flamenco démoni művelői a XX. században előbb a zenés kávéházakba költöztek be, majd onnan kiindulva meghódították a színpadot is.

A század hatvanas éveiben hatalmas sikereket aratva világszerte ismertté vált a stílus utánózatlan mestere, a spanyol tánc történet mindmáig legnagyobb hatású egyénisége, Antonio Gades, aki együttesével – 1970–75 között öt alkalommal – Budapesten is vendégszerepelt. Gades sokat merített az eredeti folklórkincsből, de talán lényegesebb, hogy újításaival távlatokat nyitott a színpadi flamenco előtt.

Táncában kihasználta magas színvonalú klasszikusbalett-képzettségét, koreográfiáiban a balett egyes attraktív technikai elemeit magától értetődő természetességgel fordította le flamenco-nyelvre. Az Antonio Gades Táncegyüttes legsikeresebb produkciója Magyarországon (is) a *Flamenco-szvit* volt, de hasonló ováció fogadta 1974-ben az Operaházban a *Vérnász eseményeinek krónikája* című, flamenco-táncnyelven koreografált cselekményes egyfelvonásost is. Gades a színpadi tánc-előadások mindkét alapvető, egymással gyakran ellentétbe kerülő hagyományos

„műfajában” kiemelkedő opusokat alkotott: remekelt a folklór jellegű *divertissement*-összeállításokban, és cselekményes táncműveivel izgalmas színházi esteket hozott létre.

Angel Rojas és Carlos Rodríguez, a *Nuevo Ballet Español* két koreográfusa, egyben művészeti vezetője és szólistája tehetséges, méltó utóda Antonio Gadesnak. A *Furia* (Harag) című, közösen készített koreográfiájuk és Gades említett művei közötti különbségek leginkább a hatvanas–hetvenes évek és az ezredforduló világa közötti eltéréseken alapulnak. Gades előadásaiban – annak idején – nyoma sem volt direkt show-szerű elemeknek és a jobb eladhatóságra való törekvésnek. Gades, amikor táncolt, olyan volt, mintha nem vett volna tudomást arról, hogy közönség nézi, csak a partnerével és a *duendával* törődött. Mesélik: egyik budapesti előadása után az operaházi táncosok meghívták a színház klubjába, ahol, amikor a baráti hangulat felforrósodott, előkerültek a gitárok (a tenyerek és a lábak mindig kéznél vannak), és – nyilván az újra megjelenő démon hatására – spanyolok és magyarok hajnalig ropták a flamencót. (Előadásaik közül akkor többet láttam, de balettintézeti növendékként a „bulira” nem voltam hivatalos.)

Rojas és Rodríguez XXI. századi „vérprofil”. Táncos (technikai és előadói) tudásuk egyszerűen elképesztő – főleg Rodríguezé. A kiemelkedően bravúros technikai elemekkel gazdagított flamencót táncoló Rodríguezt nézve arra kell gondolni, hogy ez a táncos mindent tud, legalábbis bármikor eltáncolná a legvirtuózabb klasszikus balett főszerepet is. Ruganyos is, dinamikus is, forogni is káprázatosan tud. Nincs baj a feszültséggel, az előadóművészetével sem. Az igéző vad démon bármikor pillanatok alatt belé száll, olyankor hitelesen szuggesztív, lehangoló, az egyik pillanatban líraian ellágyuló, máskor zabolátlan. Kitűnően felépített, saját koreográfiájú szólisták után általában ünnepteti hangszeres és énekes kísérőit, s – a rivaldáig előrejőve, szerényen – önmagát is. Ennek is van hagyománya a flamencokultúrában.

A kétfelvonásos est első felvonása Rodríguez szólistára, a második felvonás Roja-séira épül. A tánckar, amelynek egyes tagjai kisebb-nagyobb szólókban is megmutatkoznak, remekül teljesít, de tudása meg sem közelíti a két sztárét. A darabban különböző hangulatú, csoportos vagy szólistikus táncképek váltogatják egymást. A színpad végében a mindvégig egy sorban ülő zenészek és énekesek szintén kitűnő teljesítményt nyújtanak, temperamentumosak, szenvedélyesek. Az est végén

a siker hatalmas, a ráadás elkerülhetetlen. Mindig Rojas vagy Rodríguez kezd, és a körben álló táncosok közül belevonnak néhányat a táncba. A zenészek nem ülnek vissza, a táncolók között állva, hangosítás nélkül kísérnek – énekkel, tapssal, gitárral. A művészeti vezetők egyszer csak bevonják a táncba a muzsikásokat, akik zenében profik, tánccban boldog amatőrök... Néhány pillanatig jobban esik őket nézni, mint a sztártáncosokat.

A Nuevo Ballet Español ápolja a folklór-hagyományokat, és keresi az új utakat – hasonlóan a legtöbb magyar hivatásos néptáncgyűttesthez. Az Astra Roma Ballet *Nostradamus* című egyfelvonásosában a színpadi táncművészet régi nagy kérdésére – hogyan lehet táncnyelven történetet mesélni? – igyekszik korszerű választ adni.

A darab friss, fiatal koreográfus (Loris Petrillo) készítette, mégsem tartozik Európa legmodernebb vonulataihoz. Klasszikus baletton alapuló modern táncnyelvébe helyenként jól illeszkednek a *break* és a *contact dance* mai elemei, de a mű összehatása, témafelfogása, ábrázolási módja a hatvanas–hetvenes évek modernség ígézetében született alkotásaira emlékeztet. Akár azt is lehetne mondani: az olaszok most tartanak ott. Mindenestre kevés jelentős kortárs olasz táncgyűttest működik, a közönségük otthon kicsi, a műfaj legjobb itáliai művelői általában külföldön próbálnak szerencsét. Az Astra Roma Balletet a Római Operaház klasszikus primabalerinája, Diana Ferrara alapította fiatal táncosokkal azzal a céllal, hogy a klasszikus balettől elindulva, a neoklasszikus stíluson át eljussanak a kortárs alkotásokig. Ennek megfelelően repertoárjukon megtalálhatók az olyan klasszikus darabok, mint *A hattyúk tava*, a *Diótörő*, a *Paquita*, a *Szilfidek* vagy *A hattyúk halála*, és – több tucat mai koreográfia mellett – olyan modernnek, mint a *Nostradamus*.

A *Nostradamus* erénye az izgalmas téma-választás. A francia orvos-asztrológus (1503-tól 1566-ig élt) kora az európai művelődéstörténet egyik legizgalmasabb korszaka, amelynek stílusát késő reneszánsznak vagy manierizmusnak szokták nevezni. Sok kutató szerint ebben a néhány évtizedben kezdődött el a modern művészetek napjainkig tartó kialakulása-fejlődése, ebben a (fél) évszázadban született meg a modern európai embertípus. A XVI. század első felét járványok, háborúk, éhínség, valamint gazdasági, társadalmi, világnézeti és lelkiismereti válság jellemezték. A kor kiemelkedő gondolkodóinak tanai középkori viszonyok közepette hihetetlen gyorsasággal terjedtek el

Európa-szerte. Kopernikusz (1473–1543) heliocentrikus világnézetének publikálásával megrengette azt a hitet, amely szerint a létezés középpontja a Föld, rajta az olykor haragvó, de óvó tekintetével minden cselekedetet irányító Isten által teremtett emberiséggel. Luther (1483–1546) megkérdőjelezte az évezredes erkölcsi tanítást, kitepte az egyház kebeléből az embert, predestinációjánál kérdéssé tett minden emberi akaratot és papi intelmet. Machiavelli (1469–1527) kettős erkölcsről beszélt, politikai tanácsokat osztogatott uralkodóknak, és megállapította: a hatalom megszerzése érdekében vívott harcban a cél szentesíti az eszközt. Aki Nostradamus korát ábrázolja a színpadon, az a más ábrázolja. Nostradamus maga nemcsak orvos és asztrológus volt, hanem okkultista filozófus, varázsló és jós is, pogány rituálékot illesztett keresztény elméletekbe, Isten kegyeltjének hitte magát, és királyoknak, egyházfőknek, nemeseknek nyújtott szolgáltatásai révén rendkívüli módon meggazdagodott. Akár korunk hőse is lehetne.

A balett egy felvonás tíz képében felvilantja a kor néhány jellemzőjét, és ábrázolja Nostradamus életének lényeges epizódjait; dramaturgiai szerkezete jól sikerült, átgondolt. Minden adott ahhoz, hogy a *Nostradamus* sikeres, hatásos, korszerű alkotás legyen. De valamiért mégsem az. Talán több benne az értelem, mint az érzelem. A koreográfiából, az előadásból hiányzik a *duende*. Pedig a táncosok jól képzettek, tehetségesek. Az is baj (lehet, ez a fő baj), hogy a mű szimbolikája a táncszínpadról elég régóta ismert eszközökkel él. Az első tételben (amelynek *A tűzvívó* a címe) diagonálisan sorakoznak fel a táncosok, misztikus fény felé fordulnak, majd kerekesszéken betolják Nostradamust, akinek jel (lámpácska) világít a homlokán. A kiválasztottat beavatják, vagy inkább valamivé felkenik, rituális tál, kendő, hosszú ivóhenger kerül elő, látható vízbe mártás, tisztító erejű kendővel törítés. A főhős készen áll immár az életútra, egyedül maradván a színpadon, tépelődő szólót jár el. Mindez szakmailag korrekten, tisztességesen meg van koreografálva. Ugyanúgy, mint a második tétel (*Járvány Európában*), amelyben szenvedő emberek népesítik be a színpadot. Egyszerű testritkót hordanak, nincs – szerencsére – konkrét utalás pestisre, ezeknek az embereknek „általános” betegsége van: korunk hősei korunk betegségeiben szenvednek. Nostradamus fel-felsegíti az elesetteket, egy lány kiválik a csoportból, a főhős rövid *pas de deux*-t lejt vele. Arányos, táncos, érdekes kép. A következő képben Montalto bíboros is-

merhető meg, aki ugyan nem pestises, de – szintén tipikus kortünetként – erősen neuraszténiás. Majd feltárul Nostradamus laboratóriuma, ahol életre kelnek a különböző kísérletek és spekulációk torzszülöttjei és gondolatmutánsai. Az inkvizíció borzalmainak bemutatása után Nostradamus érzékeny, meghitt férfiketésben intéz intelmeket fiához, majd Medici Katalin udvarában megjósolja II. Henrik halálát. Az ezt követő tételben (*A három „Antikrisztus”*) a mű kilép a XVI. századi reális idősíkból, és – feltehetően Nostradamus jóslataiból kiindulva – a jövőt ábrázolja: a három Antikrisztus XX. századi militáris figura, megjelenésükben nem nehéz felfedezni a világháborúkra és a fasizmusra történő utalást. Az utolsó tételben Nostradamus megjósolja saját halálát. Ez akár önmagában is kortárs táncszínházi produkció témája lehetne. Érzelmileg-gondolatilag ebben a tételben (is) tartalmas a koreográfia, a képzetben haldokló körül logikusan vonulnak fel a darab történéseit visszaidéző motívumok és a beavatáskor használatos rituális eszközök.

A *Nostradamus*ban nincsen botrányos melléfogás, félig-meddig megkoreografált, elnagyolt tétel vagy izléstelen részlet, a darabban minden logikus rendben épül fel (a koreográfus a szerkesztésben és a mozdulatok megalkotásában jó arányérzékkel tesz tanúságot), nem is unalmas az előadás, bár helyenként inkább érdekes, mint lebilincselő. Talány, hogy miért nem hat igazán. Lehet, hogy egy nehezen magyarázható, gonosz jelenség érhető tetten a mű kapcsán: a *Nostradamus*nak hatalmas sikere lett volna, ha harminc évvel korábban mutatják be. Ha egy darab újszerűségével nem tud hatni, meg kell kísérelni megidézni az öreg démont: ha *duende* mozgatja a testeket, a modern koreográfia sem évül el.

FURIA (Nuevo Ballet Español, Nemzeti Táncszínház)

ÉLŐZENE: Mahera együttes. A KOREOGRÁFIÁT KÉSZÍTETTE, A SZÓLÓKAT TÁNCOLJA: Angel Rojas és Carlos Rodríguez.

NOSTRADAMUS (Astra Roma Ballet, Nemzeti Táncszínház)

ZENE: Marco Schiavoni. DÍSZLET: Alessandro Vigo. FÉNYTERV: Massimo Fontini. JELMEZ, KOREOGRÁFIA: Loris Petrillo.

TÁNCOLJA: Paolo Nocera, Salvatore Romania, Alessandra Bianchini, Daniela Pecchia, Cecilia Sarti, Luana Moscagiuli, Natale Nucera, Tommaso Renda.